

“Ulus Devlet”in Aşılması ve Avrupa Birliği

Veysel BOZKURT(*)

Giriş

Sosyal teoride “ulus devlet”in gelişimi, “modernite”nin bir sonucu olarak değerlendirilir. Kökleri her ne kadar eskiye gitse de ulus devlet, son üç yüz yılın ürünü olan modern bir kurumdur. “Endüstriyel toplum”un yükselişine paralellik gösterir.

Sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında olduğu gibi, bu alanda da kavramlar konusunda belirsizlikler mevcuttur. Haas ulus devletin çimentosunu oluşturan ulusculukla ilgili çalışmaları, “körün fili tarif etmesi”ne benzetmektedir: Bütünden habersiz kör nasıl tuttuğu parçaya göre tahminde buluyorsa, bu çalışmaların da bezer bir durumda olduğunu iddia etmektedir. Nitekim, Dudley Seers için ulusculuk belli türdeki ekonomik politikaya tekabül ederken, Benedict Andersen için, üretilmiş linguistik kimliği ifade etmektedir. Antony Smith ulusculuğu, preendüstriyel köklere dayanan bir özel dayanışma ideolojisi olarak değerlendirmiştir. Ernest Gellner ise, onu, sosyal evrim ve sosyal organizasyon’un açık endüstriyel prensibi olan bir fenomen olarak görür (Haas, s.707).

Klasik sosyoloji geleneğinin öncü isimleri olan Marks, Durkheim ve Weber çalışmalarında ulus devlet konusuna çok az yer vermişlerdir. Çünkü 19. Yüzyılın sonu ile 20 yüzyılın başında yaşayan çağdaşları gibi, onlar da ulusçuluğun gerileme sürecinde olduğuna inanmışlardır (Giddens, 341). Fakat 20. yüzyılda yaşanan gelişmeler, bu ünlü sosyal bilimcilerinin öngörülerinin tam aksi istikametinde olmuştur.

Özellikle yaşanan iki büyük dünya savaşı bir taraftan ulus devlete sadakati güçlendirirken, öte

yandan da ulus devletin aşılmasına yönelik arayışları artırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu dünyasında, bir tarafta sosyalist (ve evrenselcilik iddiasındaki) devletler, “ulusal kimlikler”i reddederek “sınıf aidiyetleri”ni ön plana çıkarırken, öteki tarafta da (özellikle supranasyonalist ya da federalistlerin) ulus devleti aşma çabası içine girildiğini görüyoruz.

Ancak bu çabaların önceden öngörüldüğü gibi sonuç vermediğine tanık olunmuştur. Özellikle 1989 yılı sonrasında yaşanan gelişmeler, bazı yazarların “kabilecik”, bazılarının “mikro ulusçuluk” ya da “altkültürel ulusçuluk” (Giddens.s 341) dedikleri iddiaları gündeme getirmiştir.

Buna karşılık giderek artan bir şekilde popülarite kazanan bir başka konu da, globalleşme sürecine paralel olarak, artık “ulus devletin sonu”nun geldiğine ilişkin tartışmalardır.

Ulus devlet aşıyor mu?

Ulus devletin sonuna geldiği ya da misyonunu tamamladığı şeklindeki iddialardan birisinin temelinde, onun modern bir düşünce olduğu (Guehenno, s.s.13), ancak günümüzde moderniteyi aşan bir süreç yaşandığı, dolayısıyla post-modern ya da onun bir anlamda maddi temelini oluşturan post-endüstriyel çağda ulus devletin de işlevselliğini yitirdiği şeklindedir.

Günümüzde sıkça vurgulanan “enformasyon devrimi”nin sanayi toplumundan farklı siyasal yapıları ortaya çıkardığı iddia edilmektedir (Wriston, s.9). Post-endüstriyel çağın teknolojik altyapısını oluşturan, enformasyon teknolojilerinin global etkileşimi artırmış olması ise, ulus devletlerin aşındırmasında önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Geçmişte daha ziyade, sadece devlet tekelinde bulunan medya kuruluşlarının ulus devletlerin politikaları doğrultusunda homojenleştirici etki yapmasına karşılık (Morley, Robins, 341), günümüzün çeşitlenmiş, daha ziyade piyasa taleplerine göre çalışan ve çoğu kere marjinal unsurlara kendilerini global düzeyde ifade etme imkanı veren yeni medyası, tam aksine bir işlev görmektedir. Yükselen toplumu tanımlarken, vurgu artık benzerliğe değil farklılığa yapılmaya başlanmıştır.

Enformasyon teknolojileri bazı bakımlardan, ulusal/merkezi otoriteler için, birer “toplumsal denetim” aracı olarak kullanılsalar bile, genelde

* Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi öğretim üyesi.

içinde yaşadığımız “tele devrim” sayesinde, enformasyonun yayılmış olması, gücün de merkezin elinden kayması anlamına gelmektedir. Yani bir anlamda, aralarının iyi olduğu yıllarda, kendisine Sovyetler Birliği’nde dev bir telefon santralı kurulum dediğinde, bundan daha büyük bir karşı devrim düşünemiyorum diyen Stalin’in bahsetmiş olduğu süreç, şimdiden bütün ülkeler açısından yaşanmaya başlanmıştır (Wriston, s.38). Bu devrim sadece Sosyalist yönetimleri değil, tüm merkezi otoriteleri etkilemeye başlamıştır. Raymond Williams ya da Daniel Bell gibi bazı yazarlar, ulus devleti günümüz dev sorunlarına cevap vermekte küçük, ancak yerel sorunlarına cevap vermekte ise büyük olduğunu iddia etmektedirler (Bell ; Williams, s.189).

Günümüzde ulus devletin krize girmesinde etkili olduğu iddia edilen en önemli unsurlardan birisi globalleşmedir. Sarıbay’a göre, ulus devletin mahiyeti dışsal sebeplerle değişmiştir. Globalleşmenin yaratmış olduğu sorunlar, ulus devletin boyutlarını aşmakta ve onun bütünlüğünü parçalayarak, ulus devletin dayandığı siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini, hem de topluluğun meşru kıldığı egemenliği dönüştürmektedir. Globalleşme, ulusçuluğu marjinalleştirmekte ve ulus devletin bütünlüğünü parçalamaktadır. Dolayısıyla “ulusçuluk” da parçalanarak ortaya ulusçuluklar çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile, küreselleşme ulusu da post-modernleştirmiştir (Sarıbay, s.16).

Öte yandan global ekonomide iş, artan bir şekilde çok uluslu (multinational) olmaktan, ulus aşırı (transnational) olmaya doğru yönelmiştir ve bu yolda hızla gelişmektedir. Bugün bir çok global firma, ulus aşırı şirketlere dönüşüm başlamıştır ve hızla gelişmektedir. Bu firmalar arasında ürünler ve hizmetler aynı olmakla birlikte, yapı büyük ölçüde farklıdır. Uluslararası bir şirkette dünyada sadece bir ekonomik birim var; ancak ulus aşırı şirketler tümüyle ulusal hükümetlerin kontrollerinin ötesinde değildir. Başarılı ulus aşırı şirketler kendilerini ulusal olmayan entiteler olarak görmektedirler (Drucker, 97) .

Kennedy’te göre (s. 165), yeni üretim ve iş bölümü ulus devletin güvelliğini tehdit eden potansiyel tehlikelerden birisi haline gelmiştir: Uluslar arası finans devrimi ulus devletin mevcut olduğu varsayılan egemenliğine

karşı meydan okumaktır. Sınırları kalkmış bir dünyada, bir ülkenin hem kendi parası, hem de mali politikaları üzerindeki denetiminden, bir belli bir düzede feragat anlayışını gündeme getirmiştir. Globalleşme, özellikle yatırım ve finasta, ulus devletin kontrolünü güçleştirmiştir (Brown, s.35).

Ayrıca, ekonomik globalleşmenin bir sonucu olarak, artık Dünya Banka ve OECD gibi örgütler, ulus devletleri belli kurallara uymaya zorlamaya başlamışlardır. Nitekim geçtiğimiz yıllarda gündeme gelen MAI (Multilateral Agreement on Investment/ Çok Taraflı Yatırım Antlaşması) bunun işaretlerini vermektedir. MAI’ye hazırlayıcıları “21. Yüzyılın Anayasası” gözüyle baktıklarını ifade etmektedirler.

MAI, globalleşen sermayenin ulus devletler karşısında güvenceye alınması anlamına geliyor. Türkiye’nin de taraf olduğu bu Antlaşma, ulus devletlerin kendi iç uygulamalarına sınırlar getirmektedir. Sermayenin ulusal engellerle karşılaşmadan dolaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bazı akademisyenlerin de vurguladığı şekilde, ulusal hükümetler halka zarar verdiği gerekçesiyle yabancı bir yatırımı engelleyemeyecekler; onun aleyhine karar alamayacaklar. Ayrıca zarara uğrayan firma, ulusal hükümetler aleyhinde, uluslararası mahkemeden tazminat talebinde bulunabilecek.

Her ne kadar bazı ülkelerde muhalif sesler yükselse ya da taraf olan ülkeler bazı çekinceler koysa da, MAI, ulus devletin yetkilerinin globalleşen sermaye tarafından sınırlandırılmaya doğru yüz tuttuğunun oldukça önemli bir işaretini vermektedir.

Aslında ulus devletin “aşılması” ya da yetkilerinin sınırlandırılmasına ilişkin en önemli örneklerden birisini Avrupa Birliği oluşturmaktadır.

Ulus ötesi bir Avrupa mı doğuyor?

Avrupa’da kökleri Orta Çağa kadar giden bir federalist düşünce mevcut. Bu akım, Avrupa’nın iç çatışmalarının ortadan kaldırılması açısından, ortak bir anayasa temelinde bütünleştirilmesini ve ulusal ordular yerine tek bir ordunun tesis edilmesini savunmuştur. Ancak Avrupa’da federalist düşünce uygulamada rağbet görmemiştir ve Avrupa kendi içinde büyük çatışmaları yaşamıştır.

II. Dünya Savaşından sonra, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) örneğinde görüldüğü gibi yarı federalist ve belli alanlarda ulus devletin yetkilerini sınırlayan oluşumlar ortaya çıkmıştır. Yine iki büyük dünya savaşının yarattığı kaygı ile, Avrupa ulus devleti aşan oluşumlar içine girmiştir. Ancak, Avrupa Savunma Topluluğu (AST) örneğinde olduğu bu çabalar çoğu kez sonuç vermemiştir.

Avrupa'da ileride ortaya çıkabilecek bir savaş imkansız hale getirmek amacıyla, Fransa tarafından önerilen proje, 1955 yılında yine Fransız parlamentosundaki özellikle De Gaullecü / milliyetçi milletvekillerinin muhalefetiyle, 1955 yılında daha doğmadan ortadan kalkmıştır.

Ancak Avrupa'da ulus devleti dizginlemek isteyenlerin çalışmaları durmamıştır. Bu kez ekonomik planda başlayan entegrasyon teşebbüsleri ile, aşama aşama ulus ötesi bütünleşmeyi gerçekleştirmek istemişlerdir. Ekonomik bütünleşmenin zamanla, Alman Zolleverein örneğinde olduğu gibi, siyasal bütünleşmeyi getireceğini düşünmüşlerdir.

Toplulukları kuran Paris ve Roma Antlaşmalarının metinlerine baktığımız zaman, ulus devletin ellerindeki bazı yetkilerinin, uluslarüstü otoriteye devredildiğini görüyoruz. Özellikle Paris Antlaşma çok daha güçlü uluslarüstü bir karakteristiğe sahiptir. Roma Antlaşmasında ise, uluslarüstü bürokrasi, bağımsız bütçe kaynakları ve özellikle de bazı alanlarda oy çokluğu ilkesiyle karar alma uygulamaları, ulusal otoritelerin yetkilerini bir çok alanda sınırlandırmaktadır.

AB'nin ulusal egemenliğe dokunan bu uluslarüstü yönü, geçmişte hep en büyük anlaşmazlık konularından birisi olmuştur. Örneğin 1960'lı yıllarda, De Gaulle, ulusal egemenliği zedeleyen Topluluk karar alma şeklini değiştirmek amacıyla, o dönemde oldukça ciddi bir krizin yaşanmasına yol açmıştır. Sorun, tekrar oybirliği ilkesine dönüşle çözülmüştür.

Daha sonraki yıllarda ise, AB'nin uluslarüstü karakterine en sert muhalefet İngiltere'den gelmiştir. Özellikle ortak para politikası konusunda bu ülke oldukça mesafeli bir tutum sergilemiştir. Çünkü ortak para politikası demek ulusal egemenliğin bir bölümünün uluslarüstü kurumlara devredilmesi anlamına gelmektedir (Jacobson). 20.

Yüzyılda Avrupa'nın tarihine baktığımız zaman, hep ulus devleti aşmak isteyenler ile, ulus devlet taraftarları arasındaki mücadeleye tanık oluyoruz.

Bu mücadele ekonomik gelişme dönemlerinde genellikle ulus devleti aşma çabası içindeki AB yanlıları lehine gelişirken, ekonomik krizin ya da işsizliğin artış eğilimine girdiği dönemlerde ulusçuluğun tırmanışa geçtiğini (Öğün, s.340) görüyoruz.

Günümüzde Avrupa Birliği, bazı bakımlardan ulus devleti aşan bir görünüm sergilemektedir. Örneğin AB, kendisine ait bağımsız gelir kaynaklarına sahiptir. Sayıları 15.000 civarında olan uluslarüstü bir bürokrasi mevcuttur. Aynı zamanda bir takım kararlar, bazı ulusal hükümetlerin muhalefetlerine rağmen alınabilmektedir.

Sınır kontrolleri büyük ölçüde, gevşetilmiş ve bir çok alanda ortak politikalar izlemeye başlamıştır. Ekonomiden sosyal ve kültürel politikalara karar bir çok alanda ortak programların oluşturulması çabası içine girilmiştir. AB'nin işgücü değişim programı vasıtasıyla, yeni bir tür uzlaşma arayışında olduğu iddia edilmektedir (Delony; Caoplow).

Nasıl kültürel bütünleşmede eğitim politikalarının olumlu bir işlevi olmuş ise, günümüzde de enformasyon teknolojilerin tüm dünyayı olduğu gibi Avrupayı da bütünleştireceği şeklinde beklentiler vardır. Bir diğer ifade ile, globalleşme sürecinde Avrupa adeta bir ara istasyon olarak değerlendirilmektedir.

Bir üst mahkeme olan Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın kararları niteliğine göre tüm ulusal hükümetleri bağlayıcıdır. Bazı yazarlar, bu gelişmeleri ulusal egemenliğin sonu ve Avrupa devletinin yükselişi olarak değerlendirmektedirler (Hoval, s.23).

Ancak bütün bunlar Avrupa'da ulus devletin aşıldığını ispatlamak için yeterli mi? Bu konuda derinlemesine çalışma yapan akademisyenlere göre, *ulus devletin ya da ulusal kimliğin aşıldığına dair ortada yeterli delil yok* (Smith s. 221-67). Her ne kadar AB üyesi ülkeler kendi sınırları içerisinde tek merkezi güç olmasalar bile, AB, Giddens'in (s. 344) deyimiyle "*ulustur ne de devlet*".

Uluslar üstü otoriteye sahip olan bir Komisyon ve onun uluslar üstü memurları olsa bile, AB'nin

asil karar alma organı, ulusal otoritelerin temsilcilerinden oluşan Bakanlar Konseyi (The Council of Europe) dir. Komisyon daha ziyade Bakanlar Konseyini harekete geçiren organdır. Konseyin karar alma sürecinde ise, daha ziyade ulus devletlerin çıkarları ön plandadır.

Öte yandan AB’de stratejik kararlar, oy çokluğu değil, ulusal hükümetlerin tümünün katılımıyla (oybirliği) ile alınır. Üye devletlerin ulusal çıkarlarına ters düşen konularda hayır deme imkanı vardır.

Ayrıca AB’de ayrolmayı engelleyen hiçbir hukuki müeyyide de mevcut değildir. Her hangi bir ekonomik krizin beraberinde getireceği içine kapanma eğilimi, AB’de kısa bir sürede, Topluluk müktesebatının reddedilmesine yol açabilir.

Avrupa “ortak ideal”ler ya da “değer”lerden ziyade “ortak çıkar”lar arasında bir araya gelmiş bağımsız ulus devletlerin topluluğudur. Ancak bu ortak çıkar, *sermayenin globalleşmesi* ve ulusal pazarların giderek artan bir şekilde daha çok yetersiz hale gelmesine paralel olarak, uluslararası bölgesel otoritelerin daha çok yetki ile donatılmasına yol açacaktır (Bkz. Bozkurt, s.33-41) Nitekim yavaş da olsa trend bu yöndedir.

Öte yandan 1979 yılından beri doğrudan seçimlerle işbaşına gelen ve geldikleri ülkelere göre değil de siyasal görüşlerine göre grup oluşturan Avrupa Parlamentosunun da normal bir parlamentonun yasama yetkisi ile donatılmadığını görüyoruz.

Kültür ya da kimlik boyutunda yaklaştığımızda ise, AB’de kökleri derinlerde olan, *ulusal kimliklerin ya da ulusal kültürlerin, uluslararası Avrupa kimliği karşısında, büyük bir önceliğe sahip olduklarını* görüyoruz. Topluluk üyesi ülkelerin vatandaşları kendilerini, önce Avrupalı olarak tanımlamadan daha ziyade, İngiliz, Fransız veya Alman olarak tanımlamaktadırlar. Ulus devletlerin gelişim sürecinde yaşanan çatışmaların kökleri büyük ölçüde derinlerde mevcudiyetini sürdürmektedir.

Ulus devletlerin gelişiminde en önemli unsurlardan olan “dil” konusunda da AB ülkelerinde bir birliktelik yok. Her ne kadar, günümüzde AB üyesi ülkelerin vatandaşları, birden fazla dil konuşabilir ve İngilizce’nin dünya dili haline gelmesi sayesinde, birbirleriyle anlaşılabilir hale gelmiş olsalar bile,

bu alanda bir bütünlükten bahsetmek mümkün değildir.

Yine AB üyesi vatandaşların kendi aralarındaki kaynaşmalarını sağlayacak olan “*ortak bir tarih*” duygusunun mevcudiyetine de tanık olamıyoruz (Deloney). Tam aksine tarih duygusu bağlamında yaklaştığımızda, birlikteliklerden ziyade çatışmalar ağırlık kazanıyor.

Dolayısıyla ulusal kimliklerin üzerinde bir *Avrupa kültürel kimliğinden şu an için bahsetmek mümkün değil*. Avrupa liderlerinin kültür konusunda izledikleri politikaları bir Danimarkalı yazar, *şizofreniktir*” ve “sahte” olarak niteliyor. Avrupalı liderler, aynı yazara göre, bölgesel, ulusal, global ve Avrupalı tüm kimliklere birlikte sahip olmak istemekteler; fakat bütçelerinin sadece 0,014’ünü kültüre ayırmaktalar (Mahont, s.51).

Kısaca belirtmek gerekirse, *Avrupa Birliği’nde, ulus devletler, ulusal sınırları içerisinde tek egemen otorite değillerdir*. Artık yetkilerinin bir kısmını AB ile paylaşıyorlar; trend ise büyük ölçüde artan işbirliğine paralel olarak, uluslararası otoritelere daha çok yetki devri doğrultusunda. Buna karşılık mevcut durum açısından *Avrupa’da halen hakim olan ulus devletlerdir* ve uluslararası otoritelerin yetki sahibi oldukları alanlar ise, oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Globalleşme ya da uluslararası oluşumlara ilişkin düşünceler yeni değil. Kökleri ulus devletin de öncesine kadar gidiyor. Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, Orta Çağda “*Avrupa devleti*” ya da “*dünya devleti*” kurmaya yönelik teklifler mevcut. Örneğin iki yüz yıldan fazla bir süre önce ünlü filozof Kant, ulusal orduların dağıtılarak, uluslararası federasyonun kurulmasını savunmuştu.

Yine geçtiğimiz yüz yılda sosyolojinin kurucu isimleri, ulusculuğun gerileme sürecinde olduğunu düşünmüşlerdir; ancak, yanılmışlardır. AB Komisyonu başkan yardımcısı Leon Britton’un da belirttiği gibi, bu yüzyılın sonunda sınır kontrollörü 19. Yüzyılın sonundakilerden daha az değildir.

Bugün insanlığın paylaştığı bütün kolektif kimlikler arasında ulusal kimlik, en önemli ve kapsamlı olanıdır. Dünya her şeyden önce ulus devletler (ya da ulus olduğu iddiasındaki devletler)

esasına göre bölünmüşlerdir. Smith'e (s. 221) göre, sınıf, cins, ırk, din gibi diğer kolektif kimlik türleri, ulusal kimliklerle örgülenebilirler, veya ter-kibe girebilirler ama yönünü etkileyebilmiş olsalarda, altını oymakta nadiren başarılı olmuşlardır.

Son yirmi otuz yıl içinde, ulus devletin güçleri bir miktar aşınmaya uğramış olabilir. Fakat ulus devlet bir çok insan için, kimliğinin birinci derecede merkezi olma özelliğini hala korumaktadır. Bireyler patronlarının kim olduğuna ve geçimlerini sağlamak için ne yaptıklarına hiç bakmadan, devlete vergi ödemekte, kanunlarına tabi olmakta, gerektiğinde ordusunda hizmet etmekte ve ancak onun pasaportunu haiz olarak seyahat edebilmektedir. Devletin özerkliği ve işlevleri açısından ulus aşırı trendlerin etkisiyle aşınmaya uğrasa bile, global değişime karşı duyarlılığı ortaya koyabilmek bakımından, kilit birim olarak devletin yerine konabilecek yeterli, özellikleri taşıyabilen bir ikame unsuru henüz ortaya çıkmamıştır.

Ulusal egemenlik ile uluslararası hukuk arasındaki gerilim artık iyice ortaya çıkmıştır ve nasıl çözüleceği de pek bilinmemektedir. *Ulus devletlere yeni sınırlamalar getirirse de, çağdaş koşullarda egemenliğin, bütünüyle aşındığı sonucunu çıkartmak doğru değildir* (Kennedy, s. 172)

Buna karşılık diğer cepheden baktığımızda ise, ekonomik globalleşme, MAI örneğinde olduğu gibi, ulus devletlerin ellerindeki bazı yetkilerin kullanılmasında sınırlar getirmeye başlamıştır. Enformasyon teknolojileri, ulus devletlerin geleneksel sınırlarını büyük ölçüde aşındırarak, ekonomide olduğu kadar, kültür ve siyasette de global oluşumların işaretlerini vermektedir. Ayrıca, ulus devletin globalleşme trendiyle dışarıdan olduğu kadar, yerleşme trendi ile de içeriden aşındırılmaya başlanmış olması, P. Kennedy'nin (s. 171) vurguladığı gibi, *ulusal bütünlüğün parçalanma riskini* de içinde barındırmaktadır.

Türkiye gibi eksik sanayileşmiş, eksik modernleşmiş, dolayısıyla uluslaşma sürecinde geç kalmış ülkeler açısından, bu tartışmalar, üzerinde düşünülmesi gereken oldukça derin imalar taşımaktadır. □

Kaynakça

Bell, D., (1987); *The World in 2013, Deadlus*, Vol.116, No.3.

Bozkurt, V., (1997), *Avrupa Birliği*, Alfa Kitapevi yayınları, İstanbul.

Brown, D. (1998); *Globalization, Ethnicity, and the Nation-State, Australian Journal of International Affairs*, April, Vol. 52, Issue.1.

Caplow, T.; (1998); *A Model For The Consolidation and Partitionation of Nation States, International Review of Sociology*, July 1998, Vol. 8, Issue. 2.

Delony, G. (1998); *Social Theory and European Transformation: Is there a European Society* İnternet adresi: <http://www.socresonline/3/1/1.html>.

Drucker, P.F.; (1997); *The Global Economy and The Nation State, Foreign Affairs*, Sep./Oct. 1997, Vol. 76, Issue.5.

Giddens, A.; (1993); *Sociology*, Polity Press.

Guehenno, J.M.; (1998); *Demokrasinin Sonu*, Çev. M.E. Özcan, Dost Kit., Ankara.

Held, D. (1995), *Ulus Devletin Çöküşü, Yeni Zamanlar*, Der. Hall & Jacques, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Haas, E.B., (1986), *What is nationalism and why we should study it?*, *International Organization*, 40, 3, Summer.

Hoval, D.H.; (1998); *The Age of Sovereignty has Come to the End.*, *USA Today Magazine*, Issue:2640.

Jocopson, A. H.; (1997); *Europea: No Place for Scaundrels, Geographical Magazine*, April, 97, Vol. 69, Issue.4.

Kennedy, P.; (1995); *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlık*, Çev. F. Üçkan, Türkiye İş Bankası Yay. 1, Ankara.

Mahont, E. (1997), *Are National Cultures and Identities an Optional Extra ? Canadian Review of American Studies*, 1997, Vol.27, Issue.3.

Morley, D., Robins, K., (1997); *Kimlik Mekanları*, Çev. E. Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Sarıbay, A. Y., (1998); *Küreselleşme, Post-modern Uluslaşma ve İslam, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam* (içinde), (Der. Keyman, Sarıbay) Vadi Yay. Ankara.

Smith, A. D., (1994); *Milli Kimlik*, B. S. Şener, İletişim Yay. İstanbul

Öğün, S.S., (1998), *Politik Kültür Yazıları*, Asa Kitabevi Yay. Bursa.

Williams, R., (1989), *İkibine Doğru*, Çev. E. Tarım, Ayrıntı yayınlar, İstanbul.